

Uniwersytet Łódzki

Wydział Nauk o Wychowaniu

Instytut Psychologii

dr hab. Agnieszka Lipińska-Grobelny, prof. UŁ

Łódź, dn. 29.06.2020 roku

Zakład Psychologii Pracy i Organizacji

Instytut Psychologii

Uniwersytet Łódzki

**Recenzja poprawionej rozprawy doktorskiej mgr Ewy Stępki-Tykwińskiej
*pt. Elastyczność poznawcza i poczucie umiejscowienia kontroli w pracy
a wypalenie zawodowe u funkcjonariuszy Policji,*
przygotowanej pod kierunkiem dr hab. Małgorzaty A. Basińskiej, prof. uczelni
i dr Izabeli Grzankowskiej (promotora pomocniczego)**

Magister Ewa Stępka-Tykwińska w swojej pracy doktorskiej podejmuje ważną problematykę wypalenia zawodowego funkcjonariuszy Policji, którzy reprezentują zawód zaufania publicznego, jak również zawód wysokiego ryzyka. Od lat 70. XX wieku - prac Herberta Freudenbergera oraz Christiny Maslach - powstało szereg opracowań na temat wypalenia zawodowego. To, co nowego i oryginalnego wnoszą badania mgr E. Stępki-Tykwińskiej do analizowanej problematyki, odnosi się do roli elastyczności poznawczej i poczucia umiejscowienia kontroli w pracy w przeciwdziałaniu wzmiankowanemu syndromowi, przy uwzględnieniu wsparcia społecznego oraz innych zmiennych pośredniczących.

Poprawiona rozprawa doktorska składa się z trzech części: podstaw teoretycznych prowadzonego badania, podstaw metodologicznych oraz wyników badań własnych, zakończonych dyskusją, wnioskami, ograniczeniami prezentowanych analiz, implikacjami praktycznymi i wykazem 319 pozycji piśmiennictwa, polsko- i anglojęzycznego. Dysertacja

Uniwersytet Łódzki

Wydział Nauk o Wychowaniu

Instytut Psychologii

liczy 267 stron, w tym 200 stron tekstu bez bibliografii i załączników. Kolejność części i rozdziałów jest przemyślana. Pracę rozpoczyna wprowadzenie. Następnie Autorka przedstawia założenia teoretyczne w czterech rozdziałach (łącznie 79 stron), formułując w drugiej części w krótkich siedmiu podrozdziałach - cel badań z uzasadnieniem, model, pytania i hipotezy badawcze, wskazując zmienne i ich operacjonalizację, opisując narzędzia badawcze, grupę badaną i procedurę badania (łącznie 28 stron). Następnie w części trzeciej (dwa rozdziały, 93 strony) przechodzi do prezentacji otrzymanych wyników z podsumowaniem. Mając na uwadze formalną stronę dysertacji, rozprawa spełnia standardy stawiane pracom doktorskim o charakterze empirycznym.

W części pierwszej zatytułowanej – *Podstawy teoretyczne badań własnych* – w rozdziale pierwszym, mgr Ewa Stępka-Tykwińska przedstawia wybrane teorie stresu i radzenia sobie. Moja uwaga sformułowana w I wersji pracy, dotycząca podrozdziału 1.1. (1.1.1.-1.1.2.), w którym Doktorantka opisuje ogólne fizjologiczne i psychologiczne reakcje na stres, ponownie odnosząc się do tych kwestii w podrozdziale 2.3. (2.3.1.-2.3.2.) została skorygowana. Cały podrozdział 2.3. został usunięty w poprawionej wersji pracy. Koncepcją kluczową w rozprawie pozostaje transakcyjna teoria stresu R. Lazarusa i S. Folkman (1984), o czym Autorka nadmienia już we Wprowadzeniu i powtarza na str. 37 oraz 45 rozprawy. Za szczególnie wartościowe w części teoretycznej uznaję eksplikację centralnego zagadnienia, czyli wypalenia zawodowego. Autorka rozpoczyna prezentacją trójczynnиковego modelu Ch. Maslach (1976, 1982), który pod koniec lat 90. XX wieku doczekał się bardziej ogólnego nazewnictwa. Ten fragment mgr Ewa Stępka-Tykwińska podsumowuje nowym modelem wypalenia Christiny Maslach (1998, 2000), opartym już na niedopasowanych relacjach na poziomie „osoba-praca”, a nie tylko „pracownik-klient”. Powyższa zmiana paradygmatu badawczego lokuje syndrom *burn-out* w szerszej perspektywie, nie zawężając go wyłącznie do zawodów społecznych, ale rozbudowując o wszystkie osoby aktywne zawodowo. Następnie Doktorantka przedstawia bardzo ważne podejście w badanej problematyce - model wymagania

Uniwersytet Łódzki

Wydział Nauk o Wychowaniu

Instytut Psychologii

w pracy-zasoby (ang. *Job Demands-Resources*) E. Demerouti i A. Bakker (2001) oraz teorię przyjętą w swojej dysertacji jako wiodącą – model wypalenia zawodowego Massimo Santinello (2014). Uwaga sformułowana w I wersji pracy, odnosząca się do braku uzasadnienia sposobu konceptualizacji wspomnianej zmiennej, została uwzględniona w II wersji rozprawy. Pani Magister na str. 48 podaje wyjaśnienie w sprawie wyboru podejścia Massimo Santinello. W tym miejscu będę polemizować ze stanowiskiem Pani Magister, że jest to „jedyny model z towarzyszącą mu metodą pomiaru zaadaptowany kulturowo i znormalizowany”, bowiem Ł. Baka i B. Basińska w 2016 roku na łamach *Medycyny Pracy* 67(1) opublikowali artykuł na temat psychometrycznych właściwości polskiej wersji Oldenburskiego Kwestionariusza Wypalenia Zawodowego (OLBI).

Ponadto w drugiej wersji rozprawy została również zredagowana nieścisłość pojęciowa, tzn. zamienne stosowanie terminów wewnątrzsterowność/zewnątrzsterowność oraz wewnętrzne/zewnętrzne poczucie umiejscowienia kontroli. Wprawdzie te określenia są pokrewne, ale nie są tożsame i nie można stosować ich zamiennie, co zostało poprawione przez Autorkę. Ogólnie pragnę zauważyć, że przegląd literatury dokonany przez mgr Ewę Stępkę-Tykwińską jest kompleksowy i staranny. Uwagi sformułowane pod adresem tej części rozprawy (*Podstaw teoretycznych badań własnych*) zostały skorygowane (dziękuję za ich wprowadzenie). Całość prezentowanej problematyki stanowi dobrą podstawę do zaproponowania modelu badawczego oraz formułowania pytań i hipotez badawczych.

W *Podstawach metodologicznych badań własnych* Autorka przypomina główny cel rozprawy, a mianowicie – czy zachodzi związek pomiędzy elastycznością poznawczą i poczuciem umiejscowienia kontroli w pracy a wypaleniem zawodowym funkcjonariuszy Policji przy uwzględnieniu mediującej roli wsparcia społecznego oraz różnicującej roli wybranych zmiennych społeczno-demograficznych. Z tej perspektywy jest to oryginalne ujęcie problemu badawczego, ponieważ daje możliwość przeniesienia wyników na grunt praktyki – szkoleń dla policjantów, wytycznych do zarządzania stresem w miejscu pracy, procesów

Uniwersytet Łódzki

Wydział Nauk o Wychowaniu

Instytut Psychologii

rekrutacyjno-selekcyjnych do Policji czy pomocy psychologicznej. Na stronie 84 Pani Magister prezentuje model badań własnych. Jego atutem jest klarowność. Do operacjonalizacji zmiennych wykorzystuje ankietę osobową oraz 4 krótkie kwestionariusze (łącznie 82 pozycje), czyli Kwestionariusz Elastyczności Poznawczej Dennisa i Vander Wal (20 pozycji), Kwestionariusz Poczucia Umiejscowienia Kontroli w Pracy Spector (16 pozycji), Kwestionariusz Wypalenia Zawodowego Santinello (24 pozycje) oraz Kwestionariusz Wsparcia Społecznego Frydricha (22 pozycje). Doktorantka podaje nie tylko ogólne wskaźniki rzetelności, ale sprawdza je w swoich badaniach. Prawie wszystkie osiągnęły graniczną wartość *alfa* Cronbacha powyżej 0,7. Najniższe wskaźniki wystąpiły w Kwestionariuszu Wypalenia Zawodowego (LBQ) w skali poczucia braku skuteczności zawodowej ($\alpha = 0,61$), jak również w skali braku zaangażowania w relacje z klientem ($\alpha = 0,63$). Te wartości sugerują zachowanie ostrożności przy interpretacji wyników, ewentualnie w przyszłości potrzebę pomiaru krzyżowego. Magister Ewa Stępka-Tykwińska formułuje trzy główne pytania badawcze oraz dziesięć hipotez, starannie je uzasadniając. Można polemizować z przesłankami naukowymi, stojącymi za hipotezami H2a i H2b, ponieważ opisują one związki wsparcia społecznego z analizowanymi zmiennymi, a nie mediację wsparcia społecznego w związkach elastyczności poznawczej czy poczucia umiejscowienia kontroli w pracy z wypaleniem zawodowym. Na stronie 96 w *Zmiennych i ich operacjonalizacji* Autorka dokonuje prawidłowego wyróżnienia (z jednym wyjątkiem) czterech grup zmiennych: objaśnianych, objaśniających, pośredniczących i objaśniających ukrytych. Wiek, staż służby, wykształcenie odnoszą się do zmiennych obserwowalnych bezpośrednio, a nie zmiennych ukrytych.

Podsumowując, struktura części drugiej jest prawidłowa, spójna i zgodna z wymogami stawianymi pracom doktorskim. Pani mgr Stępka-Tykwińska dobrze radzi sobie z formułowaniem pytań i hipotez badawczych, potrafi je uzasadnić, odwołując się do literatury krajowej i zagranicznej. Trafnie dobiera narzędzia badawcze i sprawdza ich wskaźniki zgodności wewnętrznej. W przyszłości przy projektowaniu badań warto skorzystać

Uniwersytet Łódzki

Wydział Nauk o Wychowaniu

Instytut Psychologii

z kalkulatora doboru próby, który pomoże obliczyć wymaganą liczbę osób w badaniach przy 95% poziomie ufności (obecne badania przeprowadzono w grupie 200 funkcjonariuszy Policji w służbie czynnej, ze zdecydowaną przewagą mężczyzn - 153 osoby).

W części trzeciej – *Wyniki badań własnych* - Doktorantka rozpoczyna informacją, w jakim programie statystycznym zostały wykonane obliczenia oraz jakie testy statystyczne posłużyły do weryfikacji dziesięciu hipotez. Szukając odpowiedzi czy zachodzi związek między wymiarami elastyczności poznawczej i poczuciem umiejscowienia kontroli w pracy a wypaleniem zawodowym (hipoteza H1a) stosuje (z uwagi na brak rozkładów normalnych analizowanych zmiennych) test nieparametryczny korelacji rang Spearmana. Drugą hipotezę (H1b) sprawdza, korzystając z analizy skupień metodą k-średnich, podsumowując już parametryczną wersję testu analizy wariancji. Tą dwoistość aplikowanych metod statystycznych (parametrycznych i nieparametrycznych) uzasadnia, odwołując się do treści centralnego twierdzenia granicznego. W kolejnym podrozdziale 2.2. Doktorantka przechodzi do weryfikacji dwóch hipotez (H2a-H2b) o mediującej roli wsparcia społecznego pomiędzy elastycznością poznawczą oraz poczuciem umiejscowienia kontroli w pracy a wypaleniem zawodowym. Przystępuje do licznych analiz mediacyjnych w klasycznym podejściu Barona i Kenny'ego, szukając istotności pośredniej ostatecznie testem Sobela, który jest dokładniejszy niż test Goodman'a (zastosowany w I wersji rozprawy). W efekcie, mediację częściową i całkowitą poszczególnych wymiarów wsparcia społecznego (praktycznego, integracji społecznej, wsparcia emocjonalnego i wyniku ogólnego), uzyskuje dla elastyczności poznawczej i poczucia umiejscowienia kontroli w pracy oraz wyłącznie jednego wymiaru wypalenia zawodowego (najbardziej w teorii kontrowersyjnego) – poczucia braku skuteczności zawodowej. Pani Magister nie podaje informacji, jaki *Macro Process* został zastosowany do policzenia mediacji, który jest programem zalecanym do takich obliczeń, ale sposób prezentacji i interpretacji jest prawidłowy (na rys. 21-22 zmienia tylko kolejność prezentacji ścieżek c-c' na c'-c). W ostatnim podrozdziale 2.3., odwołując się do dwuczynnikowej analizy wariancji

Uniwersytet Łódzki

Wydział Nauk o Wychowaniu

Instytut Psychologii

w schemacie (3x2) np. 3 kategorie elastyczności poznawczej (wysoka, średnia, niska) x 2 kategorie wiekowe (osoby młodsze, osoby starsze), sprawdza nie tyle moderację (tutaj zalecałabym regresję z moderacjami), ale efekty główne z efektem interakcji poszczególnych zmiennych objaśniających na zmienną objaśnianą, wypalenie zawodowe. Ilustruje te zależności graficznie. W przypadku istotnego efektu interakcji zewnętrznego poczucia umiejscowienia kontroli i stażu służby z brakiem zaangażowania w relacje z klientem, nie znalazłam informacji o policzeniu efektów prostych, niezbędnych do interpretacji takiego wyniku.

Część trzecią mgr Ewa Stępka-Tykwińska kończy dyskusją i wnioskami. Dysponując ciekawym materiałem empirycznym, przeprowadza wnikliwą analizę, konfrontując wyniki badań własnych z analizami innych badaczy. Co więcej, potrafi podejść krytycznie do zaprojektowanej przez siebie procedury, pokazując jej ograniczenia i kierunki przyszłych działań wraz z propozycją praktycznego zastosowania otrzymanych rezultatów.

Konkluzja

Przedłożona do ponownej oceny poprawiona rozprawa doktorska mgr Ewy Stępki-Tykwińskiej zatytułowana *Elastyczność poznawcza i poczucie umiejscowienia kontroli w pracy a wypalenie zawodowe u funkcjonariuszy Policji* opisuje istotne z punktu widzenia teorii, jak i praktyki, zagadnienia z obszaru zarówno psychologii pracy, jak i psychologii klinicznej. Na uwagę zasługuje zastosowanie zróżnicowanych metod analizy statystycznej, umiejętność samodzielnego prowadzenia badań i wiedza teoretyczna Badaczki. Otrzymane wyniki, stanowią oryginalne rozwiązanie sformułowanego problemu i mogą stanowić inspirację do dalszych poszukiwań.

Na tej podstawie zaświadczam, że oceniana dysertacja odpowiada warunkom określonym w ustawie o stopniach naukowych i tytule naukowym. W związku z powyższym wnoszę o dopuszczenie mgr Ewy Stępki-Tykwińskiej do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Łódź, dn. 29.06.2020 roku

Agnieszka Lipińska-Grobelny